

עלייה וקליטה במדינת ישראל בעשור הראשון והשני לקיומה – 1948 – 1960.

לאחר ההכרזה על הקמת המדינה נפתחו שערי הארץ ויהודים יכלו לעלות אליה באופן חופשי. הדבר החשוב ביותר שצריך לזכור כדי להבין את התקופה על כל בעיותיה הוא – **ממדי העלייה**. בשלוש השנים הראשונות לקיומה של המדינה עלו אליה כ- 700 אלף יהודים. האוכלוסייה היהודית בארץ מנתה עד הקמת המדינה כ- 650 אלף יהודים בלבד. כלומר בשלוש השנים הראשונות לקיומה הוכפלה האוכלוסייה היהודית בישראל

מספר העולים בשנים אלו היה גדול ממספר הקולטים.

עד – 1960 קלטה מדינת ישראל כמיליון עולים.

לכמות כזו של עולים בפרק זמן כ"כ קצר אין תקדים בהיסטוריה של שום מדינה, קל וחומר מדינה שזה עתה קמה מתוך מלחמה נוראית. עובדה זו יצרה קשיים אדירים, הן למדינה הקולטת על מוסדותיה השונים וכמובן גם למאות אלפי הנקלטים (חלק מאותם קשיים משפיעים אלינו עד היום).

ארצות המוצא של העולים

היהודים היגרו אליה מיבשות שונות:

אירופה:

- ניצולי השואה, הפליטים, ששהו מאז סיום המלחמה **במחנות העקורים** (מחנות שבהם שוכנו פליטים יהודים לאחר המלחמה) בגרמניה אוסטריה
- **ובמחנות שהקימו הבריטים בקפריסין**, בהם כלאו את העולים ה"בלתי לגאליים" שנתפסו על ידם עם הגיעם לארץ ישראל.
- ארצות שונות באירופה : בעיקר מזרח אירופה, רומניה ופולין שם התרכזו רבים מהיהודים ששרדו את השואה, יוגוסלביה, בולגריה.

אסיה:

בעיקר תורכיה, עיראק, תימן, אירן.

אפריקה:

בעיקר מרוקו, אלג'יר, טוניס, לוב, מצרים.

הגורמים לעלייה

הרוב המוחלט של היהודים שעולים לארץ הם ניצולי שואה מאירופה, ויהודי ארצות האיסלאם:

הגורמים לעליית יהודי אירופה

1. **הקמת המדינה** -מיד עם הקמתה פתחה מדינת ישראל את שעריה לעלייה ויהודים יכלו לעלות אליה באופן חופשי.

2. **פליטי השואה** – ראו **במדינת ישראל בית**. אירופה שהפכה לבית קברות למשפחותיהם, לא נראתה מקום שבו אפשר לשוב ולהקים בית. רבים ראו בחיים בא"י במדינה יהודים כמילוי הצו האחרון שהשאירו הקורבנות.

3. **השפעת מרידות, מצוקה כלכלית אנטישמיות במזרח אירופה** - המשך הפגיעה הפיזית ביהודים (למשל הפוגרום בעיר קילצה) הבהירו ליהודים כי למרות הרצח הנורא האנטישמיות לא חלפה ולכן עליהם לבסס את חייהם בארץ ישראל. התסיסה נגד השלטון הסובייטי במדינות הגוש המזרחי, ערערה את ביטחונם האישי של היהודים.

הגורמים לעליית יהודי ארצות האיסלאם:

4. **התעצמות הסכסוך הערבי – ישראלי**: עם קום המדינה ובעקבות מלחמת העצמאות בין מדינת ישראל למדינות ערב החמיר מצבם של היהודים בארצות האיסלאם. השלטונות אסרו על פעילות ציונית וראו ביהודים אויבים והיקשו מאוד על חייהם. הסכסוך בין ישראל לשכנותיה אילץ את היהודים לעזוב את מדינותיהם וישראל פעלה להביאם ארצה.

5 **קבלת עצמאות של מדינות האיסלאם** (אמצע שנות ה-50) : בעקבות קבלת העצמאות של מדינות האיסלאם שנשלטו ע"י מעצמות אירופה, הלך היחס ליהודים והחמיר בגלל שהיהודים נחשבו בעלי ברית של השלטון האירופאי (היו משולבים במערכות הממשל) ולכן הם העדיפו לעלות לישראל.

מאפייני העלייה

דפוסי העלייה ואירגונה

המדינה הצעירה הייתה צריכה להתמודד עם זרם העולים העצום שהגיע, לדאוג לצרכים הבסיסיים כמו: מזון, דיור ותעסוקה. התמודדות זו הביאה להתלבטות במוסדות המדינה: **האם לנקוט במדיניות של עלייה המונית, או מדיניות של עלייה סלקטיבית ומבוקרת**, מתוך חשש שהמדינה לא תוכל להתמודד עם כל העולים.

הטיעונים בעד עלייה המונית:

1. מטרת הציונות הקמת בית לעם היהודי בארץ ישראל.
2. עלייה המונית חשובה מבחינה ביטחונית.
3. יש להציל קהילות יהודיות שנמצאות בסכנה קיומית בארצות האיסלאם.

הטיעונים בעד עלייה סלקטיבית:

1. המדינה צעירה, נמצאת במצב כלכלי קשה שאינו מאפשר למדינה לספק לעולים מזון, תעסוקה ודיור.
2. ישראל נפגעה ממלחמת העצמאות וזקוקה לזמן ומשאבים כדי להשתקם עד שתוכל לקלוט עלייה המונית.
3. בגלל הקשיים העצומים יש להעדיף עלייה של צעירים שמסוגלים לעבוד ולפרנס את עצמם.

בפועל התפתחו שלושה דפוסי פעולה מרכזיים בטיפול בעלייה: **עליית הצלה** ממדינות שליהודים נשקפה סכנה קיומית כמו, עירק, לוב תימן. **עלייה מבוקרת** (סלקטיבית) מתוניסיה, מרוקו ואירן **ועלייה חשאית** מסוריה, לבנון, מצרים ומרוקו.

עליית הצלה (חיסול גלויות):

נבעה מהערכה כי היהודים באותן מדינות עלולים להיפגע, ועל מדינת ישראל להיערך במהירות לחלץ אותם מאותם מקומות בהן הם נתונים בסכנה, ולהביאם לארץ למרות הקשיים הצפויים בתהליך העלייה והקליטה. מאמץ זה נעשה במסגרת "עליות הצלה" או "חיסול גלויות".

לדוגמא:

- **העלייה מתימן "מרבד הקסמים", 1949** – הסיבות העיקריות היו בשל שינויים פנימיים שהתחוללו

בתימן ורציחתו של השליט, שנחשב למגן היהודים.

היהודים עזבו בדרך חשאית והוטסו ב"רכבת אווירית" במבצע שנודע בשם "מרבד הקסמים", במבצע זה הובלו לישראל כמעט כל קהילת יהודי תימן כ- 45,000 איש.

- **העלייה מעיראק – "מבצע עזרא ונחמיה" , 1950** – יהודי עיראק היו משולבים בחברה, משכילים ומבוססים כלכלית. לאחר הקמת המדינה נוצרה סכנה קיומית ליהודי עיראק. ישראל ניהלה מגעים עם השלטונות להוציא את היהודים. ב-1950 הסכמו השלטונות בתנאי שהיהודים יוותרו על אזרחותם ועל רכושם. וישראל נערכה למבצע הטסה של היהודים. כ-120,000 יהודים, כמעט כל קהילת עיראק עלו לישראל.

עלייה מבוקרת: (סלקטיבית)

עלייה ממדינות שלא נשקפה סכנה קיומית. ראשונים נבחרו לעלות יהודים שיכלו לעלות לארץ ולהסתדר בכוחות עצמם, צעירים שיכלו לעבוד ולהתפרנס, ושלא יהיו נטל על המדינה. במקביל ניסו שליחים מהארץ לעזור ליהודים שנשארו ולתת להם טיפול רפואי וסיוע נוסף עד שיוכלו להעלותם.

מדיניות זו הופעלה בעיקר על יהודי מרוקו ותוניסיה.

הם הועברו ע"י הסוכנות היהודית למחנות מעבר במרסיי בדרום צרפת, ומשם הועברו מאוחר יותר לישראל. התהליך היה קשה, גרם לעוגמת נפש גדולה ליהודים המקומיים והוצאות רבות. תהליך זה היה חלק מהניסיון לקלוט את העולים בדרך מבוקרת, כדי לאפשר להם קליטה בתנאים סבירים וכדי למנוע את קריסתו של המשק הישראלי.

עלייה חשאית : מסוריה לבנון, ממצרים ומרוקו

עלייה זו הייתה בלתי לגאלית ללא ידיעת השלטונות המקומיים. יש הטוענים שהשלטונות העלימו עין וחלקם אף קיבלו כסף ממדינת ישראל כדי שיאפשרו את העלייה וישמרו על חשאיותה. עלייה זו התאפיינה בסיכון גבוה.

באמצע שנות ה-50 גבר המתח בין ארצות ערב לבין ישראל ובריטניה וצרפת והגיע לשיאו בזמן מלחמת סיני (1956) ומדינת ישראל עשתה מאמץ להעלות בסתר את היהודים משם.

- ממרוקו הוברחו יהודים דרך האוויר, היבשה והים. שיאו של סיפור הבריחה הייתה בטביעתה של הספינה "אגוז". בעקבות זאת ועקב לחץ בינלאומי אפשרה מרוקו את יציאתם של היהודים. (מבצע "יכין", תחילת שנות ה-60 עלו לארץ כ-120,000 יהודים בהעלמת עין מצד המלך).

- מסוריה, לבנון וממצרים הוברחו יהודים מועטים בשל הסכנה להעבירם את הגבול.

תהליך הקליטה: קשיי המדינה ודרכי ההתמודדות עם הקשיים

העלייה העצומה בתקופה כה קצרה יצרה קשיים רבים למדינה הקולטת:

1. **קושי בתחום הכלכלה והתעסוקה** – מצבו של המשק הישראלי הקטן שרק יצא ממלחמה מתישה, לא היה ערוך לספק תעסוקה למאות אלפי העולים. לרוב העולים לא הייתה הכשרה במקצועות הנדרשים למשק הישראלי.

התמודדות : הממשלה נקטה במספר פעולות כדי להתמודד עם הקושי בתעסוקה.

א. **הנהגת מדיניות צנע** – בשנים הראשונות של המדינה היה מחסור חמור במזון, ולכן החליטה הממשלה על "משטר צנע". הנהגת הקצבה של מוצרים חיוניים. בעיקר מוצרי יסוד בסיסיים כמו : שמן, לחם, סוכר ומרגרינה וגם ביגוד והנעלה שחולקו בכמות שווה ע"י הממשלה לכל התושבים. משטר הצנע סייע לצמצום המצוקה החומרית של השכבות החלשות במיוחד מקרב העולים החדשים (משטר הצנע נמשך עד – 1959).

ב. **עבודות יזומות** – בגלל המחסור במקומות עבודה יזמה הממשלה עבודות יזומות כדי לספק תעסוקה לעולים הרבים. העבודות היו בסלילת כבישים, נטיעת יערות, ניקיון במחנות צה"ל ועוד. מאחר שהיה צריך לחלק את מכסות העבודה בין כל העולים, לא ניתן היה להעסיק את כולם למשך שבוע מלא ולכן הועסקו העולים באופן חלקי ושכרם היה נמוך מאוד.

ג. **השקעות בתעשייה** – במהלך שנות החמישים והשישים הצליחה הממשלה לצמצם את האבטלה ע"י השקעות גדולות בהקמת מפעלים חדשים. הכספים להשקעות אלה הגיעו מתרומות של יהודי התפוצות ומתרומות של בעלי הון יהודים. אבל רוב הכסף הגיע מגרמניה בעקבות "הסכם השילומים" דבר שאפשר למדינה לפתח תעשייה.

2. **קושי בתחום הדיור** - לא ניתן היה למצוא דיור הולם לכמות העצומה של העולים בתקופה כה קצרה.

התמודדות : הממשלה נקטה במספר פעולות כדי להתמודד עם הקושי בדיור.

א. **הקמת "מעברות"** – המעברות היו מחנות מעבר של פחונים ואוהלים, בהם שוכנו העולים חסרי הבית. התנאים במעברות היו קשים, פעמים רבות ללא מים זורמים ותנאי תברואה סבירים. העולים שגרו בהם גרו בצפיפות רבה. מרבית שוכני המעברות היו עולים מארצות האיסלאם.

ב. **עירות פיתוח** – כחלק מיוזמת הממשלה לחיסול "המעברות" ולפיזור האוכלוסיה באזורי הפריפריה הקרובים לגבול (כדי לשמור גבולות המדינה) הקימה הממשלה הקמה של עירות פיתוח בהם שוכנו רבים מהעולים, רובם המכריעה בני עדות המזרח. עירות הפיתוח הביאו להעמקת הפערים בין ותיקים לעולים החדשים מעדות המזרח. עירות פיתוח לדוגמא : קריית שמונה, ירוחם דימונה שדרות.

- ג. שיכון במחנות צבא בריטים – בעקבות המחסור החמור בדיור, שוכנו עולים גם במחנות צבא בריטים.
- ד. שכונות ערביות בערים המעורבות – במהלך מלחמת העצמאות ברחו ערבים רבים מבתיהם בערים המעורבות כגון: חיפה יפו וכו'. הממשלה שיכנה בבתיים הריקים עולים רבים וזאת משתי מטרות:
- (1) מתן פתרון דיור לעולים.
- (2) לא לאפשר לפליטים הערבים לחזור לבתיהם.

איך יוצרים חברה מאוחדת מעולים שמגיעים מתרבויות כה שונות

כמות העולים העצומה שהגיעה מתרבויות שונות ושפות שונות יצרה קושי עצום להפוך אותם לחלק מחברה מאוחדת שיכולה להתמודד עם הקשיים והאתגרים שעמדו בפני המדינה הצעירה (קשיים ביטחוניים, חברתיים, תרבותיים וכלכליים).

התמודדות – תפיסת "כור היתוך" – תפיסה ששמה לה למטרה לעצב חברה חדשה לאומה הישראלית שקמה בארץ, שתרבותה מבוססת על מורשת היישוב הוותיק: ציונות, חלוציות, אהבת הארץ, שלילת הגולה, ועל הערכים השאובים מהתרבות המערבית המודרנית כגון דמוקרטיה והשוויון בפני החוק. במסגרת תפיסה זו נדרשו העולים לאמץ את ערכי החברה הקולטת גם במחיר מחיקה מוחלטת של התרבות שממנה הגיעו. הדמות שמהווה מודל לחיקוי בעבור העולים הייתה דמות ה"צבר", הישראלי, יליד הארץ, דובר העברית, ציוני, המשרת בצה"ל, ומוכן להקריב את חייו למען מדינתו.

הגורם לתפיסת כור היתוך – המדינה הצעירה התמודדה עם קליטת עולים רבים מכל רחבי העולם (70 ארצות ו70 שפות), ונזקקה **לתרבות עברית מאוחדת** שתהפוך את כל העולים שהגיעו משפות שונות וממגוון מסורות תרבותיות שונות לחברה אחת מלוכדת.

תהליך כור היתוך התבצע הן בצורה פורמאלית ע"י מוסדות המדינה, והן בצורה לא פורמאלית פורמאלית –

מערכת החינוך – שמו דגש על: לימוד עברית, הכרת ההיסטוריה של העם והארץ, טיולים שנתיים להכרת הארץ וכמובן לימודים עם דגש על ערכי התרבות המערבית (דמוקרטיה, שוויון, מדעים וכו') בשנת 1953 נחקק חוק חינוך חובה חינם כחלק מהרצון לאפשר לכלל הילדים והנערים בארץ לזכות בחינוך ללא קשר למצב הכלכלי.

צה"ל – על צה"ל הוטל תפקיד מכריע במדיניות כור היתוך. חובת הגיוס לצה"ל הייתה שוויונית לגבי כולם. כמובן בראש ובראשונה להגן על המדינה אבל גם כדי להפוך צעירים שונים ממקומות שונים ליחידה צבאית מלוכדת כחלק מ"צבא העם" כולו וכ"כרטיס כניסה" לחברה הישראלית המאוחדת בעלת הערכים הציוניים. עולים חדשים ממקומות שונים מתרבויות ושפות שונות, מתגייסים לצה"ל כ"עולים חדשים" ומשתחררים **כישראלים**.

לא פורמאלי - התרבות "מגויסת" להצלחת "כור ההיתוך". הן בשירים המביעים חוויה ישראלית, צברית והגנת המולדת, למשל שירי מלחמת העצמאות. בנוסף השפה השירית היא שפה של "אנחנו". הבלטת הביחד והמשותף ע"פ היחיד.
העיתונות מגויסת להעביר את המסרים בהם השלטון מעוניין.

קשיי העולים :

המספר העצום של העולים וכמובן מדיניות כור ההיתוך גרמו לקשיים רבים :

1. מחסור בדיר.
2. מחסור בעבודה ופרנסה.
3. מערכת החינוך לא מסוגלת לתת מענה לכל הילדים.
4. מדיניות כור ההיתוך מאלצת אותם לוותר על תרבותם ועל שפתם הקודמת ולאמץ תרבות ושפה ותפישת עולם חדשה וזרה להם. רבים מהעולים, בעיקר מארצות האיסלאם, מרגישים מופלים לרעה ע"י השלטון האשכנזי.

אירועי ואדי סאליב

לחצו כאן למעבר לסרטון פרק 12 חלק 1 בתקומה

אירועי ואדי סאליב הם דוגמא לקשיים בקליטת העולים. ביולי – 1959 ירה שוטר יהודי ביעקב אלקריף, עולה חדש ממרוקו בשכונת ואדי סאליב בחיפה, שננטשה ע"י תושביה הערבים במלחמת העצמאות. שכונה צפופה, מוכת עוני ואבטלה שרוב תושביה עולים מארצות המזרח (בעיקר ממרוקו). שמועות על מותו הסעירו את תושבי השכונה ולמרות שהוא רק נפצע פרצו מהומות והפגנות נגד המשטרה. במהלך המהומות הוצתו מכוניות, נפרצו ונבזזו חנויות, שוטרים ואזרחים נפצעו ועשרות נעצרו. אירועים אלה קיבלו את הכינוי "מאורעות ואדי סאליב".

דוד בן הרוש הפך למנהיג המאבק כנגד הממסד והוא וקבוצת פעילים חיברו כרוז שהדגיש את הקיפוח והאפליה כלפי העולים ממרוקו תושבי השכונה.

למחרת התפשטו המהומות לאזורים שונים בחיפה ולערים שונות בארץ כגון מגדל – העמק, באר- שבע, קריית – שמונה ועוד.

בעקבות המהומות הקימה הממשלה ועדה בראשות השופט עציוני – ועדת עציוני- כדי שתחקור את הסיבות לפרוץ המהומות בואדי סאליב.

השפעת אירועי ואדי סאליב על החברה הישראלית.

1. נחשפו המרירות והתסכול שהצטברו בקרב יוצאי ארצות האיסלאם (המזרחים) נגד החברה והממסד (האשכנזי).
2. בפעם הראשונה נחשף הציבור במדינת ישראל לחסרונות ולכשלים של תהליכי הקליטה של חלק מיהודי ארצות האיסלאם.
3. בעקבות פרסום המלצות ועדת עציוני, ביצעה הממשלה שיפורים כמו הגדלת שכר פועלי הדחק, זירוז מתן קצבאות למשפחות מרובות ילדים וניסיונות לפתור בעיות של מחוסרי דיור.
4. המפלגות הפוליטיות החלו להבין את הכוח האלקטוראלי הגדול של יוצאי ארצות האיסלאם ושילבו מועמדים מארצות אלה ברשימותיהן לכנסת.
5. אלה היו הניצנים הראשונים להמשך דרכי המאבק בשנות ה-70 של תנועות מחאה כמו תנועת "הפנתרים השחורים".

המעבר מכור היתוך לחברה רב תרבותית.

תפיסה רב תרבותית - הגדרה: תפיסה הדוגלת בפלורליזם חברתי ותרבותי, מכירה בצורך בחברה מגוונת, רבת פנים, פלורליסטית. יחס שווה לכל התרבויות, כאשר כל תרבות תורמת לחברה. אין תרבות עליונה ואין תרבות נחותה.

הגורמים למעבר מתפיסת כור היתוך לחברה רב תרבותית :

1. האכזבה ממדיניות "כור היתוך". מהומות ואדי סאליב ומחאת הפנתרים השחורים הבליטו את תחושת הקיפוח של העולים יוצאי עדות המזרח. המודעות הציבורית למחיר ששילמו עולי עדות המזרח בטשטוש הזהות התרבותית שלהם הביאה לשינוי התפיסה.
2. היחשפות למגמות בתרבות המערב (בעיקר ארה"ב) שהעמידו את הפרט במרכז ויצאו כנגד ניסיונות הממסד לכפות אחידות תרבותית ופוליטית.
3. הלם תוצאות מלחמת יום כיפור הובילו למחאה כנגד השלטון שנתפש כאחראי לכישלון במלחמה ולחסרונות של מדיניות כור היתוך שנעשה ע"י אותו שלטון – מפא"י.
4. עליית "הליכוד" לשלטון ב-1977 חיזקה מאוד את יוצאי עדות המזרח ואפשרה להם להביא לידי ביטוי את תרבותם וגם נתנה להם יותר כוח פוליטי.
5. נוצרה ההבנה "שהזמן עושה" את שלו, וממילא הדוק השני של העולים מאמצים את התרבות הישראלית והופכים לחלק מהחברה ללא צורך במדיניות של "כור היתוך".

ביטויי הרב תרבותיות בתחומים שונים.

הרב תרבותיות באה לידי ביטוי בתחומים שונים :

תרבות – בשנים הראשונות של המדינה התאפיינה התרבות במרכיבים לאומיים מובהקים, שירה שהדגישה את האנחנו ואת הביחד והיללה את דמות ה"צבר" החסון ועצמאי. משנות ה-80 עברה התרבות שינוי עצום. להקות רוק החלו לשיר על בעיות אישיות ולא לאומיות. הזרם המזרחי במוזיקה, שלא הושמע כלל בתחנות הרדיו, הפך לדומיננטי והוא כיום חלק מרכזי במוזיקה הישראלית. הוקם תאטרון של עולים מרוסיה (גשר). הוקמו מסעדות במגוון אין סופי – הודיות, סיניות, צרפתיות איטלקיות ועוד ועוד.

תקשורת - בשנים הראשונות של המדינה התאפיינה התקשורת בהיותה "שופר" של הממסד. ערוצי התקשורת היו מועטים (טלוויזיה רק ערוץ אחד), ומספר ערוצי הרדיו היה מוגבל. כולם – בדור"כ ביטאו את עמדת השלטון ואת תחושת הביחד. היום יש ערוצים רבים : אזורים, עדתיים, ערוצי נישה .

חגים – החגים סימלו תמיד אחידות לאומית, עם דגש על המקורות היהודים. חג העצמאות כמבטא את ניצחון הציונות עם דגש על זכרון הנפלים למען המולדת (שיר הרעות- יפי הבלורית והתואר). היום יש הרבה חגים עדתיים כמו המימונה, סהרנה, סיגד. לכל עדה חג משלה.